

Kinga Wojtas*

Polskie Stronnictwo Ludowe jako partia piwotalna w polskim systemie partyjnym¹

The Polish People's Party as a Pivotal Party in the Polish Party System and Coalition Politics

STUDIA I ANALIZY

Słowa kluczowe: Polskie Stronnictwo Ludowe, partie piwotalne, system partyjny, polityka koalicyjna, III Rzeczpospolita, wybory parlamentarne

Key words: Polish People's Party, pivotal parties, party system, coalition politics, Third Polish Republic, parliamentary elections

Abstrakt: Artykuł analizuje rolę Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL) w polskim systemie partyjnym w latach 1991–2015, koncentrując się na jego funkcji jako partii piwotalnej w polityce koalicyjnej. Wykorzystując teoretyczne podejścia do badania koalicji gabinetowych (m.in. de Swaan, Remy, Strøm, Müller, Bergman) oraz dane z Comparative Manifesto Project, omówiono pozycję ideologiczną PSL i jego znaczenie arytmetyczne w tworzeniu większości parlamentarnej. Wyniki wskazują, że PSL pełniło rolę partii piwotalnej w pięciu z siedmiu badanych kadencji, najczęściej jako partia równowagi lub skrzydłowa. Analiza potwierdza pragmatyczny charakter strategii PSL, łączącej motywacje office-seeking i policy-seeking, oraz podkreśla znaczenie elastyczności ideologicznej w systemach wielopartyjnych.

Abstract: The article examines the role of the Polish People's Party (PSL) in the Polish party system between 1991 and 2015, focusing on its function as a pivotal party in coalition politics. Drawing on theoretical approaches to cabinet coalition research (including de Swaan, Remy, Strøm, Müller, Bergman) and data from the Comparative Manifesto Project,

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2712-4607>; dr, Wydział Społeczno-Ekonomiczny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. E-mail: kinga.wojtas@gmail.com.

¹ Artykuł powstał w ramach grantu NCN OPUS-18 nr 2019/35/B/HS3/02406 „Rządy koalicyjne w Polsce w latach 1989–2001”.

the study analyses PSL's ideological position and its arithmetic importance in forming parliamentary majorities. The findings show that PSL acted as a pivotal party in five out of seven analysed parliamentary terms, most often as a balance or wing party. The analysis confirms the pragmatic nature of PSL's strategy, combining office-seeking and policy-seeking motives, and highlights the importance of ideological flexibility in multiparty systems.

Wprowadzenie

Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) jest najstarszą partią polityczną funkcjonującą w polskim systemie partyjnym. W obecnej formie ukonstytuowało się w maju 1990 r. z połączenia postkomunistycznego Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i tzw. PSL mikołajczykowskiego. Dołączyły do niego też inne środowiska ludowe. PSL jest najbardziej liczną i najlepiej zorganizowaną polską partią – posiada struktury we wszystkich województwach, w 90% gmin i w około 35% wsi². PSL od 1991 roku odgrywa istotną rolę w polskim systemie partyjnym, często wchodząc w skład koalicji rządowych. Jego znaczenie przypisuje się zarówno względnie stabilnej pozycji w badanym okresie, jak i zdolności negocjacyjnej w warunkach fragmentacji parlamentu. W literaturze takie ugrupowania określa się mianem *partii piwotalnych/obrotowych* (ang. *pivotal party*), czyli partii kluczowych dla utworzenia większości rządowej³. W niniejszym artykule przez „partię piwotalną” rozumiemy ugrupowanie, którego udział w koalicji jest niezbędny dla osiągnięcia większości parlamentarnej i które zajmuje pozycję umożliwiającą współpracę zarówno z ugrupowaniami lewicy, jak i prawicy. Szczegółowe rozwinięcie tej koncepcji będzie mieć miejsce w części teoretycznej artykułu.

Celem tekstu jest zbadanie, czy PSL w latach 1991–2015 pełniło funkcję partii piwotalnej w polskiej polityce koalicyjnej, a jeśli tak, to jakiej oraz w jakim stopniu wynikało to z arytmetyki sejmowej, a w jakim z jego pozycji ideowej.

Aby odpowiedzieć na to pytanie, sformułowano trzy hipotezy badawcze:

H1 (arytmetyczna niezbędność): PSL było niezbędne do utworzenia większości rządowej w większości kadencji, w których wchodziło w skład koalicji – tzn. bez udziału PSL partnerzy koalicyjni nie dysponowali ponad 50% mandatów.

² K. Sobolewska-Myślik, B. Kosowska-Gąstoł, P. Borowiec, *Struktury organizacyjne polskich partii politycznych*, Kraków 2010, s. 202.

³ A. de Swaan, *Coalition Theories and Cabinet Formations: A Study of Formal Models of Government Formation*, Amsterdam 1973; D. Remy, *The Pivotal Party: Coalition Politics in Parliamentary Democracies*, Oxford 2010, s. 276; D. P. Conradt, *German Polity*, Boston 2009, s. 130–133.

H2 (pozycja ideowa): PSL zajmowało pozycję ideową zbliżoną do centrum sceny politycznej (według wskaźnika lewicowości i prawicowości RILE), co umożliwiało mu potencjalną współpracę zarówno z partiami lewicowymi, jak i prawicowymi.

H3 (strategia koalicyjna): PSL częściej kierowało się motywacją *office-seeking* (uzyskanie wpływu poprzez udział w rządzie) niż *policy-seeking* (realizacja celów programowych)⁴, co przejawiało się m.in. w wyborze koalicji bardziej korzystnej pod względem podziału resortów niż bliskości ideowej.

W dalszej części artykułu przedstawiono ramy teoretyczne badań nad polityką koalicyjną, operacjonalizację pojęcia partii piwotalnej oraz zaprezentowano analizę empiryczną obejmującą pozycję ideową PSL i jego rolę w układach koalicyjnych w latach 1991–2015. Rozważania tego tekstu zamknie próba wyjaśnienia zaobserwowanych zjawisk i refleksja na temat wartości scharakteryzowanych teorii dla badań polskiego systemu partyjnego. Tekst ten nie stawia tez oryginalnych, ale porządkuje istniejący stan badań nad PSL, przede wszystkim zaś uzupełnia je o dane empiryczne oraz odnosi je do istniejących teorii. Większość prac poświęconych PSL przedstawia jego historię⁵, ideologię⁶. Znajdziemy też prace analizujące jego rolę w porozumieniach koalicyjnych zarówno na poziomie krajowym⁷, jak i samorządowym⁸, jednak gdy pokazuje się jego piwotalność to nie dokonywano modelowania tej obrotowości. Tekst ten, mimo że nie prezentuje nowatorskich tez, to argumentuje i zawiera dane egzemplifikujące powszechne przeświadczenia. To również ma wartość wyjaśniającą i pozwala prowadzić chociażby badania porównawcze dotyczące innych postkomunistycznych systemów partyjnych⁹.

⁴ M. Laver, *Between Theoretical Elegance and Political Reality: Deductive Models and Cabinet*, Cambridge 1986, s. 35–38.

⁵ A. Strykowska, *Myśl i praktyka polityczna Stronnictwa Ludowego (1931–1939)*, *Myśl i praktyka polityczna Stronnictwa Ludowego (1931–1939)*, Warszawa 2020; A. Strykowska-Fiołek, *Polskie Stronnictwo Ludowe w regionie krakowskim w latach 1945–1946*, «Historia i Świat» 2018, nr 7, s. 297–306; M. Gospodarczyk, Ł. Kożuchowski, *Nowa ludowa historia: charakterystyka i społeczno-polityczne korzenie współczesnych narracji o historii chłopów polskich*, «Studia Socjologiczne» 2021, nr 2, s. 177–198.

⁶ P. Szustakiewicz, *Ideologia Polskiego Stronnictwa Ludowego na początku XXI wieku*, «Studia Politologiczne» 2010, vol. 18, s. 221–241; T. R. Dębowski, *Polskie Stronnictwo Ludowe wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 2015–2019*, «Nowa Polityka Wschodnia» 2023, nr 2(37), s. 192–211.

⁷ R. Matyja, *Rywalizacja polityczna w Polsce*, Kraków 2013.

⁸ K. Dojwa, *Polskie Stronnictwo Ludowe na arenie samorządowej. Wybrane aspekty aktywności ludowców w wyborach samorządowych w latach 1990–2010*, «Samorząd Terytorialny» 2011, nr 7–8, s. 47–60.

⁹ Można porównywać przykładowo z KDU-CSL w Czechach: P. Suchy, *Proces transformace KDU-ČSL ve stranu moderního typu*, «Central European Political Studies Review» 1999, nr 1/2.

Podstawy teoretyczne

Teorie koalicji gabinetowych

Dla niniejszego artykułu istotna jest teoretyczne wprowadzenie w zagadnienie koalicji gabinetowych – piwotalność określa bowiem strategię partii w ramach gabinetów wielopartyjnych. Badania nad polityką koalicyjną stanowią jeden z ważniejszych i najbogatszych nurtów empirycznych analiz politologicznych. O ile pierwsze prace dotyczące tego zagadnienia koncentrowały się niemal wyłącznie na trwaniu koalicji, na procesie jej formowania, rozdziale mandatów¹⁰, to współcześnie przedmiotem badań jest również, a może przede wszystkim, to co się dzieje między uformowaniem rządu a jego dymisją¹¹. Można wskazać dwa główne nurty badań nad koalicjami – europejski i amerykański.

Ten pierwszy, należy wiązać z grupami badawczymi pracującymi w ramach European Consortium of Political Research (ECPR)¹². Analizy zespołów pracujących w tej sieci koncentrowały i koncentrują się na porównawczych analizach wybranych aspektów procesu politycznego. W odniesieniu do koalicji można wymienić następujące wspólne założenia tych komparatystyk: 1) rząd partyjny to jeden z komponentów procesu politycznego, i jego funkcjonowanie jest zależne od mechanizmu systemu partyjnego; 2) badania koalicji muszą być oparte na analizie porównawczej; 3) członkowie koalicji (partie) nie mogą być traktowani jako jednolici aktorzy; 4) należy uwzględniać w ich funkcjonowaniu wpływ czynników zewnętrznych (np. model rządzenia, czy afery polityczne); 5) rządy mniejszościowe nie mogą być traktowane jako przypadki dewiacyjne; 6) badania muszą uwzględniać powiązania nieformalne lub częściowo nieformalne partii¹³.

Drugim istotnym nurtem jest teoria gier dominująca w amerykańskich analizach, dotyczących w głównej mierze europejskich koalicji na poziomie rządowym (w USA władzę wykonawczą dzierży jedna partia – będący jej repre-

¹⁰ W. H. Riker, *The Theory of Political Coalitions*, New Haven 1962.

¹¹ K. Strøm, W. C. Müller, *Cabinets and Coalition Bargaining: The Democratic Life Cycle in Western Europe*, Oxford 2008, s. 98.

¹² Wśród uczonych związanych z ECPR, którzy wnieśli istotny wkład w rozwój badań koalicyjnych, warto wymienić m.in. Michaela Lavera, Normana Schofielda, Wolfganga C. Müllera, Kaare Strøma, Torbiørna Bergmana czy Fransa Andewega – autorów klasycznych analiz dotyczących logiki tworzenia gabinetów, teorii minimalnych koalicji zwycięskich oraz relacji między partiami a instytucjami parlamentarnymi.

¹³ A. Antoszewski, *Koalicje gabinetowe w Europie Zachodniej: doświadczenia i perspektywy*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, Wrocław 1997, s. 308.

zentantem prezydent i nie funkcjonuje kolegialny gabinet). Mimo iż podejście to nie znajdzie zastosowania w niniejszym tekście o piwotalności PSL, to warto przypomnieć stwierdzenie Williama H. Rikera, że tworzenie koalicji jest stałą grą politycznych aktorów o nagrodę w postaci obejmowania stanowisk państwowych, w której zwycięstwo jednych musi się wiązać ze stratą pozostałych graczy. Wynika to z ograniczonego zasobu dóbr do podziału. Oznacza to, że partie polityczne traktowane są jako jednolici aktorzy, a piwotalność w tym ujęciu byłaby grą o uszczuplenie zysków partii zajmujących bardziej skrajne pozycje w partyjnym układzie rywalizacyjnym.

W niniejszym tekście wykorzystana została koncepcja Kaare Strøma i Wolfganga C. Müllera¹⁴. Badacze wskazali i uporządkowali, w oparciu o wcześniejsze badania, sześć elementów, które według nich są istotne dla badania koalicji gabinetowych:

- 1) specyficzne uwarunkowania krajowe – znaczenie symboli, wartości, tradycji, istotę ujmowania lewicowości i prawicowości. Wartość tych badań podkreślał Laver¹⁵;
- 2) aspekty strukturalne – liczba ugrupowań w parlamencie i liczba mandatów poszczególnych partii. Dzięki temu parametrowi wyróżniamy gabinety mniejszościowe i większościowe oraz rozróżniamy charakter koalicji zwycięskiej;
- 3) cele partii politycznych tworzących koalicję – początkowo koncentrowano się w badaniach na obejmowaniu stanowisk w ramach rządu (*office-seeking*)¹⁶. Kolejny etap badań wpisujących się w ten nurt uwzględniał strategię realizacji celów programowych (*policy-seeking*)¹⁷. Trzecia strategia to maksymalizacja liczby głosów (*vote-seeking*)¹⁸. Oznacza ona, że partie dążą do maksymalizacji wyniku wyborczego, nawet wtedy, gdy są pewne, że zdobędą większość;
- 4) instytucje – nurt najbardziej powszechny, koncentrujący się na analizie czynników instytucjonalnych (także teoria gier chętnie sięga po tę zmienną);
- 5) arena negocjacyjna – podejście koncentrujące się na kosztach transakcyjnych zawierania koalicji, czerpiące z biznesowego założenia, że jeśli prze-

¹⁴ K. Strøm, W. C. Müller, *Cabinets and Coalition...*, s. 98.

¹⁵ M. Laver, *Between Theoretical Elegance and Political Reality: Deductive Models and Cabinet*, Cambridge 1986; tenże, *Cabinet Ministers and Parliamentary Government*, Cambridge 1992.

¹⁶ W. H. Riker, *The Theory of Political Coalitions...*, s. 87.

¹⁷ M. Leiserson, *Coalitions in politics: A theoretical and empirical study*, Yale University 1966; A. de Swaan, *Coalition Theories and Cabinet Formations: A Study of Formal Models of Government Formation*, Amsterdam 1973.

¹⁸ A. Downs, *An Economic Theory of Democracy*, New York 1957.

widywane korzyści z transakcji są niższe od kosztów transakcyjnych, to do zawarcia umowy nie dochodzi. Pionierami tego podejścia byli Charles R. Adrian i Charles Press¹⁹;

- 6) znaczenie kryzysów – ujęcie to zostało wprowadzone do teorii koalicji przez Erie'a C. Browna²⁰. Jest często krytykowane ze względu na brak fundamentów mikro-politycznych i brak precyzji w definiowaniu samych „krytycznych wydarzeń”²¹.

Po tym przeglądzie najczęściej podnoszonych kwestii w debacie nad koalicjami gabinetowymi spójrzmy na główne nurty w polskich badaniach. Mają one w przeważającej mierze charakter analiz instytucjonalnych²², strukturalnych i opisujących mechanizmy powstawania koalicji w konkretnych warunkach politycznych²³. Inne koncentrują się na partiach budujących koalicje²⁴, aspektach historycznych²⁵, czy też pokazują politykę koalicyjną jako aspekt innych procesów politycznych²⁶.

W niniejszym artykule, ze względu na jego rozmiar, podjęte zostaną jedynie wybrane czynniki ze scharakteryzowanego powyżej szerokiego zestawu zmiennych. Podjęte zostaną aspekty specyfiki rywalizacji w polskim systemie partyjnym, kwestii rozmiaru koalicji i celów politycznych partii (także przy uwzględnianiu interesów indywidulanych członków). Ze względu na ich bazowy charakter wspomniane zostaną czynniki instytucjonalne.

Definicja i typologia partii piwotalnych

Wskazanie charakteru partii piwotalnej z oczywistych przyczyn związane jest z funkcjonowaniem systemu wielopartyjnego – bowiem tylko w takim systemie rywalizacja łączy się z trudnościami z wyłonieniem większościowego gabinetu jednopartyjnego. Oznacza to, że konieczne jest zawarcie porozumienia co najmniej dwóch partii, by gabinet mógł zaistnieć. Partia dysponująca

¹⁹ C. R. Adrian, C. Press, *A framework for analyzing political systems*, «Pacific Northwest Journal of Business and Economics» 1968, nr 4(1), s. 3–12.

²⁰ E. C. Browne, *Conclusion: considerations on the construction of a theory of cabinet coalition behavior*, [w:] E. C. Browne, J. Dreijmanis (red.), *Government Coalitions in Western Democracies*, New York 1982, s. 84.

²¹ K. Strøm, *The political role of Norwegian cabinet ministers*, [w:] M. Laver (red.), *Cabinet Ministers and Parliamentary Government*, Oxford 1994, s. 38.

²² M. Chmaj, M. Żmigrodzki, *Gabinety koalicyjne w Polsce w latach 1989–1996*, Lublin 1998.

²³ W. Jednaka, *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wrocław 2004.

²⁴ K. Paszkiewicz, *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, Wrocław 2004.

²⁵ W. Rydlewski, *Rządzenie koalicyjne w Polsce*, Warszawa 1990; A. Dudek, *Historia polityczna Polski. 1989–2015*, Warszawa 2023.

²⁶ A. Antoszewski, *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wrocław 2004.

największą liczbą mandatów i mogącą zainicjować powstanie gabinetu, a niemająca większości poszukuje więc koalicjanta²⁷. Najwięcej publikacji i fundamenty teoretyczne dotyczące tego modelu stworzono w latach 70. XX stulecia, co wiązało się z funkcjonowaniem tego typu rywalizacji w RFN²⁸. Kolejne opracowania najczęściej odwołują się do tych prac²⁹. Dlatego także ten artykuł odwołuje się do nich. Współcześnie obserwuje się w ramach systemów partyjnych wzmocnienie dwóch głównych biegunów rywalizacji, a nawet zanik politycznego centrum³⁰. W Niemczech FDP opisywana jako modelowa partia piwotłana³¹ w wyborach 2013 i 2025 r. nie weszła nawet do Bundestagu³². W Finlandii pozycję partii obrotowej pełni Partia Centrum³³, która podobnie jak stanowiące przedmiot rozważań polskie PSL, jest ugrupowaniem o rodowodzie agrarnym (co może stanowić asumpt do przyszłych badań porównawczych).

Dla opisu partii obrotowych nie jest istotna tylko ich wielkość i pozycja na arenie parlamentarnej, ale przede wszystkim ich najważniejsza cecha – moc tworzenia i modyfikowania większości parlamentarnej³⁴. Oznacza to, że od decyzji partii piwotalnych zależy charakter powstającego gabinetu. Maurice Duverger podkreślał, że partie piwotalne są małe, znajdują się w centrum i nie można wskazać, że mają określony wzorzec funkcjonowania³⁵. Duverger podkreślał też ich klientelistyczny charakter, wskazywał, że mogą odgrywać rolę „satelitów” lub kibiców wykonujących „misję na flankach” z możliwością zawarcia sojuszu z opozycją i odwrócenia miejsc w układzie rządzący-przeciwniczy³⁶.

Z kolei Abram de Swaan wskazał, że partia piwotalna znajduje się w centrum przetargów koalicyjnych i jej liczba posłów jest wyższa niż różnica między

²⁷ M. Duverger, *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, London 1956, a także G. Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge 1976.

²⁸ Por. A. Siaroff, A. Abedi, *Western Washington Pivotal Parties in Germany Since 1961*, Western Political Science Association 2010 Annual Meeting Paper, 2010, s. 1–52, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1581146 (12.09.2025); D. P. Conradt, *German Polity*, Boston 2009.

²⁹ P. Dumont, L. De Winter, *Stable Coalitions in a Pivotal Party System*, [w:] W. C. Müller, K. Strom (red.), *Coalition Governments in Western Europe*, Oxford 2003, s. 400–432.

³⁰ Ł. Wielgosz, *Trzy ujęcia polaryzacji politycznej*, «Wrocławskie Studia Politologiczne» 2020, nr 28, s. 40.

³¹ M. Angenendt, L. Kinsky, *Germany: Political Developments and Data in 2021. The End of the Merkel Era*, «European Journal of Political Research» 2022, nr 61(1), s. 171–192.

³² <https://www.bundeswahlleiterin.de> (12.09.2025).

³³ D. Arter, *A 'Pivotal Centre Party' Calls the Shots: The 2015 Finnish General Election*, «West European Politics» 2015, nr 38, s. 1345–1353, w świetle ujęcia Remy'ego.

³⁴ D. Remy, *The Pivotal Party: Definition and Measurement*, «European Journal of Political Research» 1975, nr 3(3), s. 293.

³⁵ G. Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge 1976.

³⁶ M. Duverger, *Les partis politiques*, Paris 1981, [za:] D. Remy, *The Pivotal Party...*, s. 293.

liczebnością reprezentacji parlamentarnej partii lewicy lub partii prawicy, które mogłyby inicjować powstanie gabinetu³⁷. Innymi słowy, bez jej udziału nie jest możliwe powołanie większościowego, lewicowego bądź prawicowego, gabinetu. Ta funkcja partii piwotalnej jest możliwa, jak pisał, dzięki centralnej pozycji i ideologicznej elastyczności – może tworzyć sojusze z (modelowo) dwoma polami rywalizacyjnymi. Jej rola w centrum i moc tworzenia koalicji jest niezależna od jej pozycji w całym parlamencie, a zależna od położenia w bliskości spektrum rywalizacyjnego. Według de Swaana partia piwotalna zamyka koalicję – koalicja tworzy zatem nieprzerwane ideologiczne kontinuum³⁸. Najważniejsze cechy partii piwotalnej związane są z jej wielkością (liczbą miejsc w parlamencie), ideowym miejscem partii w parlamencie oraz stanowiskiem partii w koalicji.

Michael Laver wskazał, że tylko partie piwotalne mają możliwość pozyskania zasobów od partnera koalicyjnego. Sugeruje również, że partia obrotowa może skutecznie grozić swoim partnerom koalicyjnym odejściem, tylko wtedy, gdy jest potencjalnym koalicjantem dla innego ugrupowania politycznego. Oznacza to, że im więcej politycznych aktorów, z którymi partia może współtworzyć gabinet, tym większa siła negocjacyjna i potencjał szantażu politycznego³⁹.

Dominique Remy natomiast zbudował typologię partii piwotalnych. Wskazał, w zależności od ich znaczenia dla trwania koalicji gabinetowej, cztery typy partii piwotalnych: uzupełniające, buforowe, równowagi (*balance party*) i partie skrzydłowe (*wing party*)⁴⁰. Podstawową cechą partii **piwotalnej uzupełniającej** jest to, że nie jest ona niezbędna: jej wsparcie nie jest konieczne ani dla zaistnienia gabinetu, ani dla przetrwania większości. Dlatego też: (1) jest stosunkowo mała i na pewno nie jest to partia dysponująca największą liczbą mandatów i mogąca zainicjować powstanie gabinetu (tzw. partia dominująca, w tym kontekście zwycięska); (2) niekoniecznie znajduje się w centrum parlamentu; (3) może znajdować się na jednym z krańców koalicji lub w jej centrum; i (4) nie zagraża większościowemu statusowi koalicji przez swoją dezercję.

Partia **buforowa (pośrednicząca)** znajduje się w ideologicznym centrum koalicji i uzupełnia ideologiczne kontinuum koalicji. Nieobecność piwotalnej partii buforowej pociąga za sobą albo rozszerzenie koalicji w stronę jednego z krańców układu rywalizacyjnego, albo całkowite zerwanie koalicji i utworzenie zupełnie innej większości. W związku z tym partię buforową charakteryzuje to, że: (1) jej maksymalny rozmiar musi być tuż poniżej bezwzględnej

³⁷ A. de Swaan, *Coalition Theories and Cabinet Formations: A Study of Formal Models of Government Formation*, Amsterdam 1973.

³⁸ Tamże.

³⁹ M. Laver, *Private Desires, Political Action An Invitation to the Politics of Rational Choice*, London 1997, s. 138.

⁴⁰ D. Remy, *The Pivotal Party...*, s. 297.

większości, natomiast rozmiar minimalny stanowić musi różnicę między siłą partii (liczbą mandatów partii) znajdujących się po jej lewej stronie a siłą partii (liczbą mandatów partii) po jej prawej; (2) niekoniecznie znajduje się w centrum parlamentu; (3) znajduje się jednak w centrum koalicji; (4) powoduje upadek rządu poprzez swoją rezygnację.

Partia **równowagi** znajduje się w ideologicznym centrum parlamentu; ma swoje miejsce na skraju koalicji, a jej poparcie jest niezbędne, ponieważ po drugiej stronie zestawu partii budujących większość, nie ma potencjalnego dostępnego lub wystarczającego wsparcia pozwalającego zrekompensować jej odejście z koalicji. Ponadto nie ma potencjalnego dostępnego lub wystarczającego wsparcia pozwalającego zrekompensować jej odejście z koalicji. W konsekwencji ta partia: (1) może być dominująca; (2) obejmuje centrum spektrum politycznego w parlamencie lub przynajmniej tę jego część, którą zajmują partie systemowe; (3) znajduje się na skraju koalicji; oraz (4) jest niezbędna dla większości rządowej, a poprzez swoją dezercję powoduje powstanie odwrotnej większości, w której bierze udział⁴¹.

Partia skrzydłowa może być w koalicji, zajmując tę samą pozycję, co partia równowagi – musi tylko zajmować skrajną pozycję. Nie może być jednak w centrum parlamentu. Oznacza to, że może istnieć partia na przeciwległym końcu koalicji większościowej, która jest w stanie zrekompensować odejście tejże partii. W konsekwencji partia skrzydłowa ma następujące cechy: (1) może być dominująca, czyli nie zdobywa większości absolutnej w parlamencie, ale dysponuje znacznie większą siłą w parlamencie niż drugie w kolejności ugrupowanie i jest niezbędna dla stworzenia większościowej koalicji gabinetowej; (2) nie obejmuje ideologicznego centrum parlamentu; (3) znajduje się na skraju większościowej koalicji; (4) jest niezbędna dla powstania większościowego rządu; i (5) jej odejście z koalicji pociąga za sobą stworzenie koalicji o innym charakterze, ale niekoniecznie odmiennej ideologicznie, w której partia nie bierze udziału⁴². Ze względu na kompleksowość oraz szeroki wachlarz strategii partii piwotalnych, to właśnie podejście Remy'ego zostanie wykorzystane dla określenia charakteru PSL w koalicjach.

Charakter rywalizacji lewica–prawica

Pierwszym zagadnieniem, które zostanie poddane analizie dla zbadania piwotalności PSL są wskazane przez Strøma i Müllera specyficzne cechy pol-

⁴¹ Tamże.

⁴² D. Remy, *The Pivotal Party...*, s. 298.

skiego systemu partyjnego – definiowanie lewicy i prawicy oraz charakter rywalizacji w systemie partyjnym. Podział lewica–prawica, jak wskazuje Rafał Marzęcki, jest konstruktem społecznym (i politycznym), a w związku z tym jest bardzo prawdopodobne, że znaczenia wkomponowane w te pojęcia będą się różnić w zależności od kraju, czasu, społeczeństwa czy nawet konkretnej jednostki, która interpretuje świat społeczno-polityczny zgodnie ze swoimi doświadczeniami, wartościami, emocjami oraz innymi subiektywnymi czynnikami⁴³. Pojęcia te stanowią „amorficzne naczynie”, którego znaczenie zmienia się w stale w zależności od podstawowej sytuacji politycznej i gospodarczej⁴⁴ czy kontekstu kulturowego⁴⁵. Norberto Bobbio⁴⁶ podkreślał rolę równości i podejścia do niej jako czynnika pozwalającego wyróżnić lewicę i prawicę. Współczesna lewica jest bardziej egalitarna niż prawica. To ma być czynnik rozstrzygający. Ze względu na temat artykułu trzeba skoncentrować się na polskich uwarunkowaniach. W klasycznym ujęciu główny podział na lewicę i prawicę będzie według dwóch kryteriów: społeczno-ekonomicznego i aksjologicznego. Lewica jest sceptyczna wobec idei wolnego rynku, a jednocześnie postępową w sferze wartości, z kolei prawica docenia wolny rynek i jest konserwatywna aksjologicznie⁴⁷. Waldemar Wojtasik analizował funkcjonowanie podziału lewica–prawica w Polsce w kontekście trzech głównych aren demokracji: wyborczej, parlamentarnej i gabinetowej⁴⁸. Dla rozważań na temat piwotalności PSL istotna jest jego konstatacja, że nie należy redukować sceny politycznej do binarnego podziału i wskazanie na istnienie centrum jako odrębnej i ważnej kategorii. Centrum nie jest jedynie pozycją pośrednią, lecz może mieć autonomiczny charakter – być syntezą poglądów lewicowych i prawicowych lub zupełnie niezależnym bytem ideowym⁴⁹. Jednakże to, co rozstrzygało o rozumieniu tychże nurtów w Polsce, przynajmniej w pierwszym okresie transformacji, to uwarunkowania historyczne.

⁴³ R. Marzęcki, *Orientacje ideologiczne polskich studentów – zgodność autoidentyfikacji na skali lewica–prawica z przekonaniami, poglądami i wartościami*, «Przegląd Politologiczny» 2023, nr 28, s. 14.

⁴⁴ J. D. Huber, R. Inglehart, *Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies*, «Party Politics» 1995, t. 1, nr 1, s. 91, [za:] R. Marzęcki, *Orientacje ideologiczne...*, s. 15.

⁴⁵ C. Zuell, E. Scholz, *Construct Equivalence of Left–Right Scale Placement in a Cross-National Perspective*, «International Journal of Sociology» 2019, t. 49, nr 1, s. 92.

⁴⁶ N. Bobbio, *Prawica i lewica. Zarys historyczny i ideologiczny*, Warszawa 1996.

⁴⁷ A. Kwiatkowska, M. Cześnik, A. Żerkowska-Balas, B. Stanley, A. Kwiatkowska, *Struktura lewica–prawica w Polsce: przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, [w:] R. Markowski (red.), *Demokracja w Polsce 2007–2015*, Warszawa 2016, s. 100.

⁴⁸ W. Wojtasik, *Lewica – prawica. Kryterium identyfikacji i rywalizacji politycznej*, Katowice 2006, s. 19–21.

⁴⁹ Tamże, s. 22–24.

W polskim systemie partyjnym po 1989 r. rywalizacja początkowo przebiegała wzdłuż rozłamu socjopolitycznego komunizm – antykomunizm⁵⁰, przez Andrzeja Antoszewskiego nazywanego genetycznym⁵¹, co sprzyjało konsolidacji walczących obozów: postkomunistycznego i antykomunistycznego. Ten układ rywalizacyjny uległ destrukcji po wyborach w 2005 r. Strona postkomunistyczna (do tej pory skonsolidowana) po wielkiej przegranej w tych wyborach (spadek z 41% poparcia w 2001 r. do 11,3%) pogrążyła się w waśniach, a i w obozie postsolidarnościowym nastąpił rozłam i polski system partyjny zdominowała rywalizacja Platformy Obywatelskiej z Prawem i Sprawiedliwością. Rozłam komunizm – antykomunizm został zastąpiony przez podział „Polska solidarna versus Polska liberalna”⁵². PSL doskonale odnajdywało się w obu układach czynników kształtujących dynamikę partyjną w Polsce⁵³.

Narzędzia, cele i metody

Pierwsze pytanie badawcze, na które szukam odpowiedzi, dotyczy miejsca PSL w koalicjach gabinetowych, w skład których wchodziło. Drugie pytanie odnosi się do modelu dopełniania koalicji, który był przez nie reprezentowany. W poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania skoncentrowano się na latach 1991–2015 – te ramy czasowe wybrano ze względu na kompletność danych ilościowych Comparative Manifesto Project (CMP)⁵⁴, które stanowią podstawę analizy. Mimo że kuszącym by było zamknąć rozważania w roku 2023 r. (po zakończeniu kolejnej kadencji Sejmu), to nie jest możliwe, ze względów na spójność metodologiczną, samodzielne uzupełnienie danych. Dla niniejszego

⁵⁰ M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 2004.

⁵¹ A. Antoszewski, *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wrocław 2004, s. 210.

⁵² M. Cześnik, M. Kotnarowski, *Nowy wymiar politycznego współzawodnictwa: Polska solidarna versus Polska liberalna*, «Studia Polityczne» 2001, nr 27, s. 129–158.

⁵³ K. Wojtas, *Ideologia czy matematyka? Koalicje gabinetowe w Polsce w latach 1991–2015*, «Politeja» 2022, t. 19, nr 78, s. 162.

⁵⁴ Projekt Manifesto zajmuje się analizą manifestów wyborczych partii politycznych w celu zbadania ich preferencji politycznych. Realizacja projektu możliwa była dzięki długoterminowemu dofinansowaniu ze strony Niemieckiej Fundacji Nauki (DFG) w latach 2009–2024 w ramach programu MARPOR (Manifesto Research on Political Representation). Projekt opiera się na wcześniejszych inicjatywach badawczych, w tym na Manifesto Research Group (MRG) oraz Comparative Manifestos Project (CMP). Projekt Manifesto kontynuuje prace MARPOR (2009–2024), CMP (1989–2009) oraz MRG (1979–1989). W 2003 roku projekt został uhonorowany nagrodą Amerykańskiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych (APSA) za najlepszy zbiór danych w dziedzinie porównawczej polityki, <https://manifesto-project.wzb.eu/> (12.09.2025).

tekstu kluczowe jest stanowisko partii w parlamencie, które wynika z programu wyborczego, który jest kodowany przez zespół⁵⁵.

Dlatego też empiryczny wymiar tego artykułu opiera się na analizie programów wyborczych partii zakodowanych w ramach CMP – systemu kodów pozwalających m.in. określić współczynnik lewicowości lub prawicowości programów partyjnych (współczynnik RILE). Klucz obejmuje 7 kategorii i 56 przypisanych im kodów. Metoda ta zakłada, iż ilość miejsca (liczba zdań) poświęconych w programie danemu zagadnieniu, jest wyznacznikiem jego wagi dla partii i pozwala na umieszczenie partii w skali lewica–prawica (współczynnik RILE). Wspomniane siedem kategorii to: 1. Stosunki zewnętrzne (External Relations), 2. Wolność i demokracja (Freedom and Democracy), 3. System polityczny (Political System), 4. Gospodarka (Economy), 5. Dobrobyt i jakość życia (Welfare and Quality of Life), 6. Tkanka społeczna (Fabric of Society), 7. Grupy społeczne (Social Groups)⁵⁶. Za pomocą tego narzędzia można pokazać spójność lub rozbieżność ideologiczną, na linii lewica–prawica, współtworzonych przez ludowców rządów, ale przede wszystkim określić ich pozycję w ramach tych porozumień.

Poza zweryfikowaniem hipotezy, że PSL jest partią piwotalną, niniejszy artykuł podejmie wątki wynikające z analizy pozycji PSL dla opisu specyfiki układu rywalizacyjnego w Polsce. Przy okazji tych rozważań pojawi się też wątek dotyczący charakteru gabinetów w Polsce. Czy zawsze tworzyły je koalicje minimalnego rozmiaru (*minimal range coalition*), czy też szukano jak największego poparcia dla istniejącego gabinetu⁵⁷? Ze względu na rozmiar tekstu, dyskusja na temat istotnego dla definiowania partii piwotalnych kontekstu, jakim jest badanie koalicji, zostanie zminimalizowana. Za punkt odniesienia zostanie wykorzystane porządkujące, ale i kompromisowe, bo łączące elementy najważniejszych koncepcji, podejście Strøma, Müllera oraz Torbjørna Bergmana⁵⁸. Z sześciu wskazanych przez nich grup czynników opisujących mechanizmy tworzenia koalicji, niniejszy tekst bazować będzie na następujących: 1) koncentracji na badaniu jednego państwa (Polski) i w związku z tym uwzględniania znaczenia symboli, wartości, tradycji, specyfiki ujmowania lewicowości czy prawicowości wynikającą na przykład z historii poszczególnych krajów:

⁵⁵ Praca zespołu kodującego w MARPOR jest wieloetapowa (8 etapów) i wymaga ścisłego trzymania się przewodnika. Zespoły mają nawet po kilkanaście osób, a każdy etap obejmuje szkolenie, segmentację, kodowanie, kontrolę jakości i finalną walidację w centrum projektu, zob. Manifesto Coding Instructions (5th re-revised edition) 1, https://manifesto-project.wzb.eu/download/papers/handbook_2021_version_5.pdf?utm_source=chatgpt.com (12.09.2025).

⁵⁶ <https://manifesto-project.wzb.eu>, (12.09.2025).

⁵⁷ W. H. Riker, *The Theory of Political Coalitions...*, s. 143.

⁵⁸ K. Strøm, W. C. Müller, T. Bergman, *Cabinets and Coalition...*, s. 108.

2) na uwzględnianiu cech strukturalnych, czyli najbardziej podstawowych elementów, jak liczba i rozmiar partii, a także wynikających z nich konsekwencji dla rozmiaru zwycięskiej (rządzącej) koalicji. W oparciu właśnie o to kryterium wyróżniamy gabinety mniejszościowe i większościowe oraz rozróżniamy charakter koalicji zwycięskiej. Ze względu na koncentrację na charakterze partii piwotalnej – interesujące będzie sprawdzenie, 3) czy koalicje współtworzone przez PSL charakteryzowała wspólnota ideologiczna (trzeci zestaw czynników opisywanych przez Strøma, Müllera i Bergmana), co można by uznać za podstawę do przyjęcia przez partie strategii *policy-seeking*. W tym układzie zwiększają się bowiem szanse na realizację programu wyborczego. Czy też może strategia PSL to obejmowanie stanowisk (*office-seeking*) w ramach rządu i marginalizowanie celów ideowych.

By zrealizować cel artykułu poprzedzam zasadnicze rozważania bazujące na materiale empirycznym, wprowadzeniem teoretycznym dotyczącym partii piwotalnych.

PSL jako partia piwotalna

Poniższe tabele (numer 1–8), poza informacjami niezbędnymi dla głównego tematu artykułu, obrazują również rozpiętość ideologiczną między partiami mającymi swoich przedstawicieli w Sejmie, a tym samym pozwalają pokazać ewolucję i tendencje w ramach polskiego systemu partyjnego. Charakter partii piwotalnej, zgodnie z definicją Remy’go, określa się na podstawie miejsca w koalicji – jednak dla zobrazowania charakteru PSL i sprawdzenia jego piwotalności w tabelach przedstawiono uszeregowanie wszystkich partii parlamentarnych w układzie lewica–prawica. Możemy rozważać czy następowało zbliżenie ideologiczne partii (zmniejszenie dystansu na osi lewica–prawica przez najważniejsze partie), a zatem czy można było diagnozować występowanie rywalizacji dośrodkowej, czy też przeciwnie (poszerzenie dystansu między głównymi ugrupowaniami), a zatem występowanie tendencji odśrodkowych. Należy też zwrócić uwagę na to jak kształtował się dystans między partiami zajmującymi skrajne pozycje w ramach systemu oraz czy partie zajmujące te skrajne pozycje w kontinuum lewica–prawica były uczestnikami koalicji gabinetowych. Dla każdego wyborów (w oparciu o wyniki RILE) przygotowano wykres szeregujący partie wzdłuż spektrum lewica–prawica. Partie tworzące koalicję zaznaczono szarym kolorem, sprawdzono, gdzie w tym układzie znajduje się PSL (jeśli wchodziło do gabinetu), a następnie określono charakter uczestnictwa tej partii i ewentualnej piwotalności dla kadencji, w których partia współtworzyła gabinet. Ze względu na temat tekstu, w przypadku gabi-

netów, w których PSL nie współtworzyło gabinetu, nie podejmowano analizy koalicji – ten wątek stanie się przedmiotem kolejnych rozważań.

Tabela 1. Wybory 1991 (kolorem zaznaczone są partie tworzące koalicję)

Partia	RILE
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”	–26
Stronnictwo Demokratyczne	–14,2
Partia X	–6,8
Sojusz Lewicy Demokratycznej	–3,4
Porozumienie Centrum	0
Ruch Autonomii Śląska	0,8
Mniejszość Niemiecka	2,7
Solidarność Pracy	3,3
Polskie Stronnictwo Ludowe Sojusz Programowy	3,6
Porozumienie Ludowe	12,7
Chrześcijańsko-Demokratyczne Stronnictwo Pracy	12,9
Polska Partia Przyjaciół Piwa	15,1
Kongres Liberalno-Demokratyczny	17,2
Unia Demokratyczna	20,5
Polski Program Gospodarczy (Duże Piwo)	24,2
Konfederacja Polski Niepodległej	25,3
Partia Chrześcijańskich Demokratów	26,1
Ruch Dla Rzeczypospolitej	27,3
Wyborcza Akcja Katolicka	38,9
Polski Związek Zachodni	42,1
Unia Polityki Realnej	52

Źródło: opracowanie własne na podstawie pkw.gov.pl i <https://manifesto-project.wzb.eu/> (12.09.2025).

W pierwszych wolnych wyborach w 1991 roku, przedstawiciele 29 partii znaleźli się w Sejmie, z czego tylko dziesięć partii miało powyżej 10 posłów, i aż 11 po jednym przedstawicielu. W tabeli 1 przedstawiono rozpiętość ideologiczną partii w Sejmie według wskaźnika RILE – najbardziej lewicową partią był Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” (–26), a najbardziej prawicową Unia Polityki Realnej (+52). PSL z wynikiem +3,6 znajdowało się w środku układu. Weszło w skład gabinetu Jana Olszewskiego, utworzonego przez Porozumienie Centrum, Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, Polskie Stronnictwo Ludowe i Partię Chrześcijańskich Demokratów, a także kolejnego

Hanny Suchockiej UD, KLD, ZChN, PL (PSL"Ś", SLCh), PChD, PPPP. W koalicjach tych, ze względu na ich wielopartyjny charakter, brak doświadczeń w tworzeniu partii politycznych (rozdrobnienie), w zawiązywaniu koalicji, a zatem i tworzenia większościowego gabinetu, ale również ze względu na spoiwo, jakim była walka z postkomunistycznym Sojuszem Lewicy Demokratycznej (z którym w spektrum lewica–prawica PSL miało największą bliskość), trudno rozważać piwotalność w klasycznym ujęciu, które podkreśla większościowy charakter rządu współtworzonego z partią obrotową. Wspomniane gabinety były bowiem mniejszościowe. Jednak gdy wykorzystamy koncepcję D. Remy'ego porządkującą typy piwotalności, to możemy uznać, że po wyborach w 1991 r. PSL miało w swej koalicyjnej roli elementy partii skrzydłowej. Znajdowało się bowiem na skraju funkcjonujących koalicji (było najmniej prawicowe ze wszystkich sił ją tworzących 3,6), a 48 mandatów posłów tej partii stanowiło istotną siłę tego porozumienia.

Po wyborach w 1993 r. powstał gabinet Waldemara Pawlaka – szefa Polskiego Stronnictwa Ludowego, który przetrwał 16 miesięcy – był wspierany przez BBWR. W tym rządzie, w którym największą siłą (odsetkiem tek ministerialnych w stosunku do siły parlamentarnej) cieszyło się PSL, które także znajdowało się w centrum osi lewica–prawica w ramach tej koalicji, jak i wśród partii mających swoich przedstawicieli w Sejmie.

Tabela 2. Wybory 1993

Partia	UP	SLD	MN	PSL	KPN	BBWR	UD
RILE	–15,3	–10,5	–10,2	–8	0	6,5	9,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie pkw.gov.pl i <https://manifesto-project.wzb.eu/> (12.09.2025).

Należy podkreślić, że po wyborach parlamentarnych w 1993 roku trudno było nazwać PSL partią małą (Sartori 1976)⁵⁹ (co wskazują definicje partii piwotalnych) – uzyskało ono drugi wynik w parlamencie (po SLD – 171 mandatów) – aż 132 posłów. Po tych wyborach w dwóch kolejnych gabinetach, już bez BBWR, a kierowanych kolejno przez Józefa Oleksego i Włodzimierza Cimoszewicza (oba premierzy z SLD) badane ugrupowanie było równorzędnym partnerem koalicyjnym. Elementy te sprawiają, że zgodnie z koncepcją Remy'go, PSL należałoby określić mianem partii równowagi, gdyż obejmowało centrum spektrum politycznego w parlamencie oraz znajdowało się na

⁵⁹ G. Sartori w swojej klasyfikacji partii politycznych i systemów partyjnych definiuje małe partie jako te, które mają niewielki wpływ na politykę krajową z uwagi na ograniczone zasoby i liczbę mandatów G. Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, ECPR Press, 2005, s. 108.

skraju koalicji – było mniej lewicowe od SLD. Ludowcy byli także niezbędni dla powstania większości rządowej i teoretycznie mogli doprowadzić do powstania odwrotnej większości, w której wzięliby udział.

Tabela 3. Wybory 1997

Partia	UP	UW	MN	ROP	SLD	AWS	PSL
RILE	-13,2	-2	2	8,1	9,2	17	30,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie pkw.gov.pl i <https://manifesto-project.wzb.eu/> (12.09.2025).

W wyborach w 1997 r. PSL zaprezentowało fundamentalną zmianę programową, która przełożyła się na jej miejsce na osi lewica prawica – stało się bowiem ugrupowaniem najbardziej prawicowym w Sejmie – +30,6 RILE. Mimo że partią inicjującą koalicję była Akcja Wyborcza Solidarność (drugie pod względem prawicowości ugrupowanie w Sejmie) to zawiązała ona koalicję z Unią Wolności, którą charakteryzowała lewicowa wartość -2. Co ciekawe, także poprzedni koalicjant PSL, postkomunistyczny SLD, którego program w poprzednich wyborach był jednoznacznie lewicowy -10,2, w wyborach 1997 zaprezentował zaskakująco prawicowe oblicze +9,2. Widoczne było przesunięcie całego spektrum rywalizacyjnego w prawo. W tym okresie nie można rozważać piwotalności PSL, gdyż nie współtworzyło gabinetów.

Tabela 4. Wybory 2001

Partia	Samoobrona	PO	SLD	MN	PiS	LPR	PSL
RILE	-17,5	-10,6	-3,7	0	4,7	21,3	35,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie pkw.gov.pl i <https://manifesto-project.wzb.eu/> (12.09.2025).

Od 2001 r. PSL współtworzyło gabinet z SLD. Analizując pozycje tych partii w spektrum lewica–prawica zauważyć należy ogromny dystans między koalicjantami. PSL ponownie było najbardziej prawicowym ugrupowaniem w Sejmie, +35,9 RILE, natomiast SLD powrócił na pozycje lewicowe -3,7 RILE. PSL zdobyło 42 mandaty, natomiast inicjujący koalicję SLD 216. Ta wyraźna dysproporcja sił między koalicjantami sprawia, że PSL w ramach tego porozumienia miało cechy partii równowagi. Jej najbardziej prawicowy charakter oznaczał, że zgodnie z ujęciem Remy’ego nie obejmowała ideologicznego centrum parlamentu, znajdowała się na skraju większościowej koalicji i jednocześnie była niezbędna dla powstania większościowej koalicji. Także jej odejście z koalicji pociągnęłoby za sobą stworzenie koalicji o innym charakterze. Ten ostatni wariant jednak nie był realny, gdyż by odsunąć zwycięskie SLD od

rządzenia, ta koalicja musiałaby zawierać wszystkie partie – także izolowaną w tym parlamencie Samoobronę, która pierwszy raz wprowadziła przedstawicieli do parlamentu. Był więc to wariant teoretyczny.

Tabela 5. Wybory 2005

PiS	Samoobrona	PSL	SLD	MN	PO	LPR
-11,6	-5,6	-1,5	-0,6	0	1	8,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie pkw.gov.pl i <https://manifesto-project.wzb.eu/> (12.09.2025).

Wybory w 2005 r. pozbawiały PSL udziału w rządzeniu, a koalicja PiS, Samoobrony i Ligi Polskich rodzin przetrwała jedynie 18 miesięcy. Była to pierwszy rząd po 1989 r., w skład którego weszły siły z obu krańców spektrum rywalizacyjnego lewica–prawica. Program wyborczy PiS z tego okresu cechowała najwyższa lewicowość -11,6, natomiast LPR była w tym Sejmie partią najbardziej prawicową. PSL po raz kolejny dokonało wolty programowej i z pozycji najbardziej prawicowej partii w Sejmie 2001 r., stało się ugrupowaniem bardziej lewicowym niż oficjalnie deklarujący socjaldemokratyczne wartości Sojusz Lewicy Demokratycznej.

Tabela 6. Wybory 2007

SLD	PSL	MN	PO	PiS
-0,3	2,3	5,7	6	9,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie pkw.gov.pl i <https://manifesto-project.wzb.eu/> (12.09.2025).

W wyborach w 2007 r. uzupełniło gabinet tworzony przez siłę wyrosłą z antykomunistycznej strony, dopiero co wygasłego, rozłamu socjopolitycznego, który to determinował reguły rywalizacyjne w polskim systemie partyjnym przez pierwsze lata transformacji. Platforma Obywatelska uzyskała w tych wyborach 209 mandatów, natomiast PSL 31 miejsc. Analizując charakter tego porozumienia, była to najbardziej zwarta ideologicznie w ramach spektrum lewica–prawica koalicja w badanym czasie. Charakter PSL jako partii uzupełniającej można określić mianem partii równowagi, która znajduje się w ideologicznym centrum parlamentu – z lekkim przesunięciem na lewo. PSL znajdowało się na skraju koalicji. Było także niezbędne dla większości rządowej, a poprzez swoją dezercję spowodowałoby powstanie odwrotnej większości, niż ta, w której brało udział. Trzeba też zauważyć, że biorąc pod uwagi wolty programowe PSL w zakresie jego pozycji na osi lewica–prawica, jego manifest wyborczy w niewielkim stopniu (2,8 pkt RILE) przesunął się w prawą stronę. Okres 2005–2007 był najbardziej statycznym w ideowym profilu partii w badanym okresie (patrz tabela 10).

Tabela 7. Wybory 2011

MN	PO	SLD	Ruch Palikota	PiS	PSL
-20	-4,4	-0,9	6,9	17,5	18,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie pkw.gov.pl i <https://manifesto-project.wzb.eu/> (12.09.2025).

Po wyborach w 2011 r. PSL (28 mandatów) ponownie utworzyło koalicyjny gabinet z PO (207 mandatów). W porównaniu z wyborami w 2007 roku zmienił się jednak charakter jego programu – stało się najbardziej prawicowym ugrupowaniem w Sejmie +18,3 RILE. Jego pozycję można w tym gabinecie określić mianem partii piwotalnej posiadającej elementy partii skrzydłowej. Nie obejmowała bowiem ideologicznego centrum parlamentu, natomiast znajdowała się na skraju większościowej koalicji i była niezbędna dla powstania większościowej koalicji. Jednak, niezgodnie z modelem partii skrzydłowej Remy'ego, jej odejście z koalicji pociągnęłoby za sobą stworzenie koalicji o innym charakterze, ale odmiennej ideologicznie, do której jednak udział PSL byłby niezbędny.

Tabela 8. Wybory 2015

Zjednoczona Lewica	Platforma Obywatelska	PSL	MN	Kukiz'15	Nowoczesna	PiS
-32,7	-13,3	-7,2	-2,7	-1,5	4,3	10,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie pkw.gov.pl i <https://manifesto-project.wzb.eu/> (12.09.2025).

Wybory w 2025 roku pokazały kolejną zmianę programową PSL – z najbardziej prawicowej w parlamencie poprzedniej kadencji stało się jedną z partii lewicy -7,2 RILE. Utworzony przez PiS jednopartyjny gabinet opierał się na samodzielnej większości.

Dyskusja

Charakter PSL jako partii piwotalnej

Kończąc rozważania na temat Polskiego Stronnictwa Ludowego i weryfikując hipotezę o piwotalności tego ugrupowania, należy uznać je za spełniające wymogi typologii Remy'ego. PSL jako partia dopełniająca koalicję w badanym okresie, w ramach pięciu gabinetów, w skład których wchodziła, trzykrotnie zasługuje na określenie mianem piwotalnej partii równowagi, a dwukrotnie mianem piwotalnej partii skrzydłowej (tab. 9).

Tabela 9. Charakter piwotalności PSL w latach 1991–2015

Gabinety współtworzone przez PSL	1991	1993	2001	2007	2011
Charakter piwotalności	Partia skrzydłowa	Partia równowagi	Partia równowagi	Partia równowagi	Partia skrzydłowa

Źródło: opracowanie własne.

Klasyfikacji dokonano w oparciu o kryteria Remy’ego oraz de Swaana: położenie ideologiczne względem koalicjantów (RILE), niezbędność dla większości parlamentarnej, względna liczba mandatów i konsekwencje ewentualnego odejścia z koalicji. W latach 1993, 2001, 2007 PSL spełniało warunki partii równowagi – zajmując centralną pozycję w układzie koalicyjnym i będąc konieczne dla utrzymania większości. W 1991 oraz 2011 partia pełniła rolę skrzydłowej – położonej na skraju koalicji, ale kluczowej dla jej przetrwania. W przypadku 2001 r. widoczne były również cechy skrzydłowej ze względu na duży dystans ideologiczny do SLD.

Jednoczenie pokazano również, że w przeciwieństwie do koncepcji piwotalności de Swaana, która kładzie nacisk na to, że partia piwotalna ma zamykać koalicję (za jej pomocą ma powstać nieprzerwane ideologiczne kontinuum w ramach gabinetu) PSL umiejscawiało się w bardzo różnych punktach ideologicznych koalicji. PSL nie znajdowało się również w centrum układu rywalizacyjnego⁶⁰, a jego „centralne” położenie nie było związane z jego programem, ale raczej z rodowodem pozwalającym wchodzić w porozumienia z postkomunistami i z partiami obozu postsolidarnościowego (było do zaakceptowania przez obie strony).

Interesujące jest również podsumowanie zmian programowych PSL w spektrum lewica–prawica w latach 1991–2015. Obrazuje je poniższa tabela (tabela 10). Partia ta była najbardziej mobilnym wzdłuż osi lewica–prawica ugrupowaniem w polskim systemie partyjnym. Prowokuje to nie tylko pytanie o to, czy spektrum to miało faktycznie znaczenie dla rywalizacji w Polsce, ale również pytania o zasadność stosowania koncepcji teoretycznych zakładających pewną ideologiczną stabilność partii.

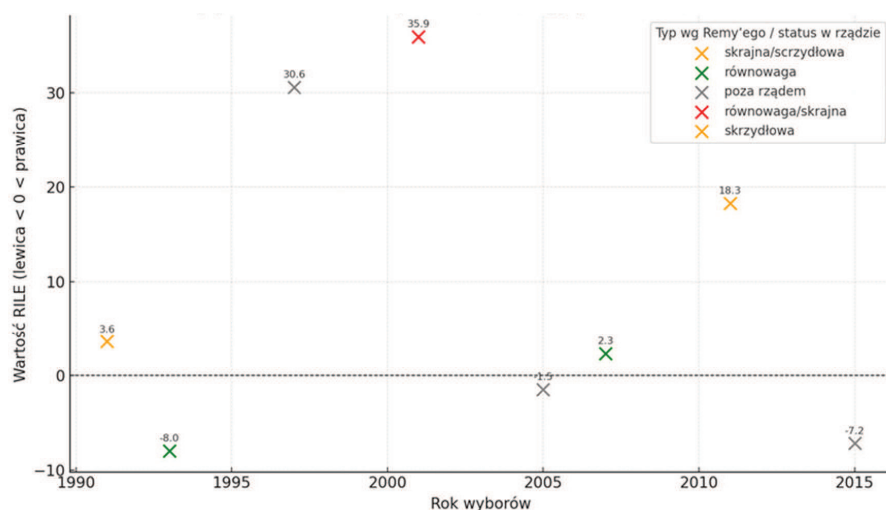
Tabela 10. Wybory 1991–2015 i wartość RILE dla PSL

1991	1993	1997	2001	2005	2007	2011	2015
3,6	–8	30,6	35,9	–1,5	2,3	18,3	–7,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://manifesto-project.wzb.eu/> (12.09.2025).

⁶⁰ R. Herbut, *Systemy partyjne*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Demokracje zachodnio-europejskie. Analiza porównawcza*, Wrocław 1997, s. 143.

Rysunek 1. Pozycja PSL na osi lewica–prawica (RILE) i typ piwotalności w latach 1991–2015

Źródło: opracowanie własne.

Warto zestawzić graficznie pozycję PSL na osi lewica–prawica (RILE) w latach 1991–2015 z oznaczeniem typu piwotalności (rys. 1).

Analizując rysunek widzimy brak wyraźnego modelu PSL zarówno w ramach piwotalności, jak i miejsca na osi lewica–prawica. W tym drugim przypadku jednak częściej możemy zaobserwować prawicowość tego ugrupowania, co jak pokażą dalsze rozważania, dotyczące także samoidentyfikacji Polaków w tym spektrum, nie będzie zaskakujące.

Znaczenie PSL jako partii piwotalnej dla opisu polskiej polityki koalicyjnej

Zastosowanie podejść teoretycznych Strøma, Müllera i Bergmana do analizy funkcjonowania Polskiego Stronnictwa Ludowego w ramach koalicji gabinetowych umożliwia nie tylko opisanie charakteru tej partii jako piwotalnej, ale także przyjrzenie się polskiej polityce koalicyjnej. Warto przypomnieć, że z sześciu wyróżnionych przez wspomnianych autorów zespołów czynników wpływających na tworzenie koalicji, cztery mają szczególne znaczenie dla interpretacji przypadku PSL: kontekst krajowy, cechy strukturalne systemu partyjnego, preferencje aktorów oraz zdarzenia krytyczne.

Analizując ten pierwszy aspekt, należy podkreślić, że PSL to najmocniej zinstytucjonalizowana partia polityczna w polskim parlamencie⁶¹. Ze względu

⁶¹ F. Zalewski, *Historyczna zmienność partii chłopskich i instytucjonalizacja ruchu ludowego po 1918 roku*, [w:] M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (red.), *Ciągłość i zmian. Sto lat rozwoju polskiej wsi*, Warszawa 2019, s. 647–671.

na swoją przedwojenną rolę, zakorzenienie w tradycji agrarnej, była ugrupowaniem, które mogło być atrakcyjne dla wyborców z obu stron rozłamów socjopolitycznych – elektoraty postkomunistyczne, jak i postsolidarnościowe⁶². Pokazuje to znaczenie czynników krajowych (*country effects*) – obecność PSL w kolejnych koalicjach odzwierciedla nie tyle stabilne zakotwiczenie ideologiczne, ile zdolność do adaptacji do zmiennego układu rywalizacyjnego. Tę elastyczność można interpretować również w świetle ujęcia Remy'ego, który klasyfikuje partie piwotalne m.in. jako równowagi, skrzydłowe czy buforowe. Przypomnijmy, PSL w różnych okresach wcielało się w dwie z tych ról – partię skrzydłową lub partię równowagi – co potwierdza jego znaczenie systemowe.

Drugi poziom odnosi się do cech strukturalnych systemu partyjnego, takich jak liczba partii oraz ich siła parlamentarna. System wielopartyjny, brak partii uzyskujących samodzielną większość w badanym okresie, z natury rzeczy zwiększa prawdopodobieństwo pojawienia się partii piwotalnych, jak wskazywał Sartori. PSL, często było niezbędne do zbudowania większości parlamentarnej – co klasycznie odpowiada definicji partii piwotalnej według de Swaana, który podkreśla rolę ugrupowań znajdujących się między blokami ideologicznymi i mogących decydować o składzie gabinetu.

Trzecim aspektem, który braliśmy tu pod uwagę były cele aktorów politycznych i związane z nimi strategie; *office-seeking*, *policy-seeking* i *vote-seeking*. Analiza programów wyborczych tej partii wykazała znaczną zmienność ideologiczną na osi lewica–prawica (od -8 do +35,9 RILE), co sugeruje niską stabilność ideologiczną i wysoką elastyczność strategiczną. Tę adaptacyjność należy rozumieć w kategoriach instrumentalnej racjonalności – zmiany programowe nie wynikały z głębokiej ewolucji aksjologicznej, lecz ze strategii wyborczych i pragmatyzmu koalicyjnego.

Analizując strategię maksymalizacji głosów wyborczych (*vote-seeking*), pytając, dlaczego taka dynamika była możliwa, warto odwołać się, po pierwsze, do scharakteryzowanego powyżej podziału socjopolitycznego postkomunizm-antykomunizm. Ale również, jak wskazał Tomasz Godlewski, rozumienie „lewicy” i „prawicy” przez Polaków ma charakter potoczny i jest „tylko częściowo zgodne z ich doktrynalnym sensem” i w tym ujęciu jest to „orien-

⁶² Nie oznaczało to jednak stałości zaplecza wyborczego – widoczny był w badanym okresie wyższy poziom chwiejności wyborczej elektoratu PSL niż zaobserwowany dla najsilniejszych ugrupowań. Przeczy to ewentualnej tezie, zgodnie z którą długotrwałe funkcjonowanie formacji na płaszczyźnie wyborczej i parlamentarnej (PSL uzyskiwało mandaty we wszystkich wyborach do Sejmu od 1991 r.) miałyby ograniczać chwiejność wyborczą, zob. M. Onasz, *Chwiejność elektoratów partii politycznych w Polsce w latach 2001–2019*, «Przegląd Sejmowy» 2023, nr 5, s. 174–175.

tacja niepełna i fragmentaryczna”⁶³. Ta niepełna i fragmentaryczna orientacja stanowi dla polskich partii politycznych szeroką możliwość elastycznego projektowania swoich celów. Szczególnie partii takiej jak PSL, opierającej się na elektoracie wiejskim. Podkreślmy, że stałe elementy jej programu to utrzymanie KRUS, troska o drobne, tzw. rodzinne gospodarstwa rolne, pewien konserwatyzm w zakresie kwestii społecznych, a od 2004 r., czyli wejścia Polski do UE, wysokość dopłat dla rolników⁶⁴. Pozostałe polityki publiczne mogły być redefiniowane i to one dokonywały przesunięcia PSL w układzie lewica–prawica w badaniu CMP. W przypadku partii zachodnioeuropejskich, badania ideologicznej tożsamości rodzin ducha partyjnego, które prowadził m.in. Klaus von Beyme⁶⁵, pozwalają określić rdzeń ideowy partii, także agrarnych, do których zaklasyfikowalibyśmy PSL. Zastosowanie tego modelu do polskiego ugrupowania okazuje się jednak ograniczone, ze względu na jego mobilność ideową. Rdzeń ideologii polskich partii w badanym okresie stanowiły bowiem kwestie tożsamościowe, a nie ekonomiczne, czy międzynarodowe. Trzeba przypomnieć, że dla zastosowanego tu narzędzia RILE istotne są także takie kwestie jak stosunki zewnętrzne, wolność i demokracja, system polityczny, czy wreszcie gospodarka – to one stanowiły podstawę kodowania programów partii. Mimo że PSL pozostawało siłą o wiejskim elektoracie (około 75% wyborców), to podobnie jak dla zdecydowanej większości Polaków „silniejszym predykatorem prawicowej/lewicowej autoidentyfikacji były przekonania tożsamościowe a nie ekonomiczne”⁶⁶. Skutkowało to tym, że pod względem lewicowości–prawicowości akceptowanych przekonań tożsamościowych, najbardziej prawicowi okazywali się zwolennicy PiS oraz właśnie PSL⁶⁷. Należy też zaobserwować brak zależności między tym czy PSL było bardziej lewicowe, gdy współtworzyło gabinet z lewicą (SLD), a bardziej prawicowe, gdy z innymi partiami. Było to bowiem labilne.

Zakończenie

Analiza obejmująca okres 1991–2015 potwierdziła hipotezę, że PSL pełniło w badanym czasie rolę partii piwotalnej. W pięciu z siedmiu kadencji,

⁶³ T. Godlewski, *Identyfikacje ideologiczne społeczeństwa polskiego Preferencje Polityczne: postawy, identyfikacje, zachowania*, «Preferencje Polityczne» 2012, nr 3, s. 44.

⁶⁴ https://manifesto-project.wzb.eu/coding_schemes/mp_v4 (12.09.2025).

⁶⁵ K. von Beyme, *Political Parties in Western Democracies*, Aldershot 1985.

⁶⁶ K. Skarżyńska, K. Henne, *Lewicowość–prawicowość autoidentyfikacji politycznych a przekonania i kapitał społeczny – perspektywa psychologii politycznej*, «Studia Socjologiczne» 2011, nr 2(201), s. 102.

⁶⁷ Tamże.

w których PSL uczestniczyło w rządzie, jego obecność była niezbędna dla utrzymania większości parlamentarnej. Trzykrotnie (1993, 2001, 2007) partia spełniała kryteria partii równowagi – centralnej ideologicznie w ramach koalicji i kluczowej numerycznie. Dwukrotnie (1991, 2011) pełniła funkcję partii skrzydłowej – położonej na ideologicznym skraju koalicji, ale wciąż decydującej dla jej trwania. W przypadkach, gdy PSL pozostawało poza rządem (1997, 2005, 2015), jego wpływ na układ koalicyjny był ograniczony, a hipoteza piwotalności, rzecz jasna, nie znajdowała potwierdzenia. Spójrzmy po kolei na postawione hipotezy:

H1 (arytmetyczna niezbędność) znajduje mocne potwierdzenie w przeanalizowanych danych. W większości badanych kadencji, w których PSL wchodziło w skład koalicji rządowej (1993–1997, 2001–2003, 2007–2015), jego mandaty były niezbędne do osiągnięcia większości parlamentarnej. W układach tych brak PSL powodowałby utratę większości przez partnerów koalicyjnych, co potwierdza definicję partii piwotalnej w sensie arytmetycznym. Wyjątkiem były sytuacje, w których alternatywny układ większościowy byłby możliwy do skonstruowania bez PSL, lecz wymagałby współpracy ugrupowań o bardzo odmiennych programach.

H2 (pozycja ideowa) częściowo uzyskuje potwierdzenie. Wskaźniki RILE lokowały ugrupowanie bądź w pobliżu centrum skali lewica–prawica, bądź po stronie prawicowej, która w początkowym okresie charakteryzowała większość ugrupowań polskiego systemu partyjnego. W tym kontekście znaczenie miało kryterium genetyczne – postkomunizm PSL – pozwalał on na potencjalną współpracę z SLD w latach 1993–1997, z którym łączył go rodowód, a także brak uprzedzeń w ramach determinującego rywalizację rozłamu socjopolitycznego. Z kolei centro-prawicowa pozycja ludowców pozwalała na kooperację z PO w latach 2007–2015.

H3 (strategia koalicyjna) znajduje częściowe potwierdzenie. PSL uzyskiwało wpływ na kluczowe dla swojego elektoratu obszary polityki (np. rolnictwo, rozwój wsi), co sugeruje element strategii *policy-seeking*. Jednocześnie częste uczestnictwo w rządach oraz wybór koalicji gwarantujących wysoki udział w gabinecie, nawet kosztem mniejszej bliskości ideowej, wskazują na istotny komponent *office-seeking*. Strategia PSL wydaje się więc hybrydowa: nastawiona na utrzymanie wpływu instytucjonalnego, ale z wyraźnym priorytetem dla zabezpieczenia interesów programowych kluczowych grup wyborców.

Podsumowując, w analizowanym okresie PSL spełniało kryteria partii piwotalnej przede wszystkim w sensie arytmetycznym, słabiej ideowym. Jego rola w polskiej polityce koalicyjnej była wynikiem korzystnego usytuowania w układzie sił parlamentarnych oraz zdolności do elastycznej współpracy z ugrupowaniami o różnych orientacjach ideowych. Ostateczny charakter strategii PSL

można określić jako pragmatyczny, łączący cele zdobycia i utrzymania władzy z realizacją priorytetowych postulatów programowych.

Z tego punktu widzenia PSL można również odczytywać jako „instytucję systemową”, stabilizującą mechanizmy władzy wykonawczej poprzez oferowanie przewidywalnego wsparcia w sytuacjach kryzysu. Ta funkcja była szczególnie widoczna w okresach upadku rządów – np. po dymisji gabinetów Oleksego i Millera, czy po rozpadzie rządów AWS⁶⁸ – kiedy to PSL pełniło rolę „bezpiecznika” systemowego, zdolnego do uzupełnienia układu rządowego z minimalnymi kosztami transakcyjnymi⁶⁹. Zdarzenia krytyczne, takie jak afery polityczne, nie eliminowały PSL z gry koalicyjnej, co potwierdzało jego silne zakorzenienie w strukturze politycznej i klientelistycznej sieci lokalnej⁷⁰.

W świetle powyższego, analiza piwotalności PSL wnosi trzy istotne uwagi do literatury o koalicjach. Po pierwsze, piwotalność może mieć charakter czysto praktyczny, a nie formalno-ideologiczny – nie wynika z centrum ideowego, ale z relacji do innych podmiotów systemu. Strategia *office-seeking* nie wyklucza skuteczności *policy-seeking*, jeśli partia posiada odpowiednie zasoby organizacyjne i dostęp do kluczowych z punktu widzenia swojego programu resortów. Analiza pozycji PSL potwierdza, że teorie koalicji muszą być osadzone kontekstowo i empirycznie, z uwzględnieniem specyfiki systemów partyjnych transformujących się demokracji – co zgodne jest z nurtem europejskim (ECPR) i podejściem Strøma, Müllera i Bergmana. Tym samym PSL jawi się jako wyjątkowy przypadek partii piwotalnej – nie poprzez ideologiczną centralność, ale dzięki zdolnościom adaptacyjnym, elastyczności i instytucjonalnemu znaczeniu w procesach koalicyjnych III RP.

Jednakże przypadek PSL wskazuje również na pewne napięcia między rzeczywistością polityczną a klasycznymi ujęciami teoretycznymi. Zgodnie z de Swaanem, partia piwotalna powinna znajdować się w ideologicznym środku i być „klamrą” spinającą koalicję w ramach ciągłego spektrum lewica–prawica. PSL jednak regularnie przekraczało te ramy, adaptując swoją tożsamość do bieżących potrzeb politycznych i koalicyjnych. Zmiana pozycji ideologicznej tej partii w indeksie RILE – od silnie prawicowego profilu w 2001 roku (+35,9) do pozycji centrolewicowej w 2015 roku (–7,2) – kwestionuje założenie o koniecznej stabilności ideologicznej partii piwotalnej.

⁶⁸ A. Dudek, *Historia polityczna Polski...*, s. 245.

⁶⁹ M. N. Franklin, T. T. Mackie, *Familiarity and Inertia in the Formation of Governing Coalitions in Parliamentary Democracies*, «British Journal of Political Science» 1983, t. 13, nr 3, s. 275–298.

⁷⁰ Por. P. Żuk, *Nowy stary klientelizm. System obsadzania stanowisk w postkomunistycznej Polsce*, «Kultura i Społeczeństwo» 1999, nr 4; M. Piotrowski, *Posady, Synekury, Lody, czyli PSL*, www.natemat.pl (12.09.2025).

Tym samym przypadek PSL wskazuje, że kluczowym zasobem partii piwotalnej w warunkach budowanie się konkurencyjnego systemu partyjnego jest nie tyle centralność ideologiczna, lecz elastyczność strategiczna i zdolność adaptacyjna.

Zdolność PSL do pełnienia roli „języczka u wagi” wynikała z pozycji w *bargaining environment* – otoczeniu negocjacyjnym, które sprzyjało jego roli jako partnera o wysokim wskaźniku przetargowym. Jako partia o silnych strukturach terenowych, zdolna do szybkiej mobilizacji elektoratu, PSL oferowało nie tylko arytmetyczne wsparcie, ale również zdolność do wypełnienia funkcji politycznej i instytucjonalnej stabilizacji. To wpisuje się w ujęcie Adriana i Pressa, którzy zwracali uwagę, że siła przetargowa zależy również od kosztów negocjacji i transakcji – PSL jako aktor przewidywalny i gotowy do kompromisu obniżał te koszty, czyniąc się pożądanym koalicjantem. W praktyce rządzenia piwotalność PSL przekładała się na konkretne cechy polskich koalicji gabinetowych. Po pierwsze, ich struktura wskazuje na preferencję dla koalicji minimalnie zwycięskich (*minimal winning coalition*), czyli takich, które zapewniają niezbędną większość parlamentarną bez nadmiarowego rozproszenia władzy. We wszystkich przypadkach współrządzenia przez PSL (1993–1997, 2001–2005, 2007–2015) formacje te mieściły się w tej definicji: były to dwu- lub trzy-partyjne gabinety zbudowane wokół największej partii i uzupełnione przez PSL w sposób maksymalizujący szanse trwałości przy minimalnej liczbie podmiotów.

Bibliografia

- Adrian C. R., Press C., *A framework for analyzing political systems*, «Pacific Northwest Journal of Business and Economics» 1968, nr 4(1).
- Antoszewski A., *Koalicje gabinetowe w Europie Zachodniej: doświadczenia i perspektywy*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, Wrocław 1997.
- Antoszewski A., *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wrocław 2004.
- Antoszewski A., *Systemy polityczne współczesnego świata*, Warszawa 2009.
- Blondel J., *Party systems and patterns of government in Western democracies*, «Canadian Journal of Political Science» 1968, nr 1(2).
- Bobbio N., *Prawica i lewica. Zarys historyczny i ideologiczny*, Warszawa 1996.
- Browne E. C., *Conclusion: considerations on the construction of a theory of cabinet coalition behaviour*, [w:] E. C. Browne, J. Dreijmanis (red.), *Government Coalitions in Western Democracies*, New York 1982.
- Browne E. C., Gleiber D. W., Mashoba C. S., *Critical events and the duration of U.S. congressional party coalitions*, «Legislative Studies Quarterly» 1984, nr 9(1).
- Conradt D. P., *German Polity*, Boston 2009.
- Cześnik M., Kotnarowski M., *Nowy wymiar politycznego współzawodnictwa: Polska solidarna versus Polska liberalna*, «Studia Polityczne» 2001, nr (27).

- de Swaan A., *Coalition theories and cabinet formations: A study of formal models of government formation*, Amsterdam 1973.
- Dębowski T. R., *Polskie Stronnictwo Ludowe wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 2015–2019*, «Nowa Polityka Wschodnia» 2023, nr 2(37).
- Dojwa K., *Polskie Stronnictwo Ludowe na arenie samorządowej. Wybrane aspekty aktywności ludowców w wyborach samorządowych w latach 1990–2010*, «Samorząd Terytorialny» 2011, nr 7–8.
- Downs A., *An economic theory of democracy*, New York 1957.
- Dudek A., *Historia polityczna Polski. 1989–2015*, Kraków 2024.
- Dudzińska A., *Relacje patron – klient w polskich partiach politycznych*, [w:] A. Paczeński, M. Winclawska (red.), *Partie polityczne w Polsce i w Europie. Struktury, funkcje, strategie w zmieniającym się otoczeniu*, Toruń–Wrocław 2013.
- Duverger M., *Political parties: Their organization and activity in the modern state*, London 1954.
- Franklin M. N., Mackie T. T., *Familiarity and inertia in the formation of governing coalitions in parliamentary democracies*, «British Journal of Political Science» 1983, nr 13(3), <https://doi.org/10.1017/S0007123400003225> (12.09.2025).
- Gamson W. A., *A theory of coalition formation*, «American Sociological Review» 1961, nr 26(3).
- Giddens A., *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*, Warszawa 1999.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2001.
- Gospodarczyk M., Kożuchowski Ł., *Nowa ludowa historia: charakterystyka i społeczno-polityczne korzenie współczesnych narracji o historii chłopów polskich*, «Studia Socjologiczne» 2021, nr 2.
- Grabowska M., *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 2004.
- Herbut R., *Typologia systemów partyjnych*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, Wrocław 1997.
- Huber J. D., Inglehart R., *Expert interpretations of party space and party locations in 42 societies*, «Party Politics» 1995, nr 1(1), <https://doi.org/10.1177/1354068895001001004> (12.09.2025).
- Jednaka W., *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wrocław 2004.
- Kwiatkowska A., Cześnik M., Żerkowska-Balas M., Stanley B., *Struktura lewica–prawica w Polsce: przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, [w:] R. Markowski (red.), *Demokracja w Polsce 2007–2015*, Warszawa 2016.
- Laver M., *Between theoretical elegance and political reality: Deductive models and cabinet*, Cambridge 1986.
- Laver M., Schofield N., *Multiparty government: The politics of coalition in Europe*, Oxford 1990.
- Laver M., Shepsle K. A., *Cabinet ministers and parliamentary government*, Cambridge 1994.
- Leiserson M., *Coalitions in politics*, New Haven 1966.
- Lijphart A., *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries*, New Haven 1999.
- Luebbert G. M., *Comparative democracy: Policymaking and governing coalitions in Europe and Israel*, New York 1986.
- Markowski R., *The Polish elections of 2005: Pure chaos or a restructuring of the party system?*, «West European Politics» 2006, nr 29(4), <https://doi.org/10.1080/01402380600842130> (12.09.2025).
- Marzęcki R., *Orientacje ideologiczne polskich studentów – zgodność autoidentyfikacji na skali lewica–prawica z przekonaniami, poglądami i wartościami*, «Przegląd Politologiczny» 2023, nr 28(1).

- Morgenstern S., *The theory of games and economic behaviour*, Princeton 1953.
- Onasz M., *Chwiejność elektoratów partii politycznych w Polsce w latach 2001–2019*, «Przegląd Sejmowy» 2023, nr 5.
- Paszkievicz J., *Koalicje rządowe w Polsce 1989–2003*, Wrocław 2004.
- Pridham G., *Coalitional behaviour in theory and practice: An inductive model for Western Europe*, Cambridge 1986.
- Remy D., *The pivotal party: Definition and measurement*, «European Journal of Political Research» 1975, nr 3(3), <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1975.tb00782.x> (12.09.2025).
- Remy S., *The pivotal party: Coalition politics in parliamentary democracies*, Oxford 2010.
- Riker W. H., *The theory of political coalitions*, New Haven 1962.
- Rydlewski G., *Gabinety koalicyjne w Polsce w latach 1944–1989*, Warszawa 2000.
- Sartori G. (1976). *Parties and party systems: A framework for analysis*, Cambridge 1990.
- Skarżyńska K., Henne K., *Lewicowość–prawicowość autoidentyfikacji politycznych a przekonania i kapitał społeczny – perspektywa psychologii politycznej*, «Studia Socjologiczne» 2011, nr 2(201).
- Sobolewska-Myślik K., Kosowska-Gąstoł B., Borowiec P., *Struktury organizacyjne polskich partii politycznych*, Kraków 2010.
- Strøm K., *Minority government and majority rule*, Cambridge 1990.
- Strøm K., Müller W. C., Bergman T., *Cabinets and coalition bargaining: The democratic life cycle in Western Europe*, Oxford 2008.
- Strykowska A., *Myśl i praktyka polityczna Stronnictwa Ludowego (1931–1939)*, Warszawa 2020.
- Strykowska-Fiołek A., *Polskie Stronnictwo Ludowe w regionie krakowskim w latach 1945–1946*, «Historia i Świat» 2018, nr 7.
- Suchy P., *Proces transformace KDU-ČSL ve stranu moderního typu*, «Central European Political Studies Review» 1999, nr 1(2).
- Szustakiewicz P., *Ideologia Polskiego Stronnictwa Ludowego na początku XXI wieku*, «Studia Politologiczne» 2010, vol. 18.
- von Beyme K., *Political parties in Western democracies*, Aldershot 1985.
- Wojtas K., *Ideologia czy matematyka? Koalicje gabinetowe w Polsce w latach 1991–2015*, «Politeja» 2022, nr 19(78), <https://doi.org/10.12797/Politeja.19.2022.78.09> (12.09.2025).
- Wojtasik W., *Lewica – prawica. Kryterium identyfikacji i rywalizacji politycznej*, Katowice 2006.
- Zalewski F., *Historyczna zmienność partii chłopskich i instytucjonalizacja ruchu ludowego po 1918 roku*, [w:] M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (red.), *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*, Warszawa 2019.
- Zuelli C., Scholz E., *Construct equivalence of left–right scale placement in a cross-national perspective*, «International Journal of Sociology» 2019, nr 49(1).